

Prematüre sanayisizleşme: Tek kayıp üretim mi?

Premature Deindustrialization

Dani Rodrik

February 2015

National Bureau of Economic Research Working Paper 20935¹

Princeton Üniversitesi'nde görev yapan, ancak geçtiğimiz günlerde yeniden Harvard Üniversitesi Kennedy School'a döneceğini duyuran Türkiyeli iktisatçı Dani Rodrik, "sanayisizleşme" konusundaki çalışmalarına devam ediyor. Şubat ayında yayımlanan "Prematüre Sanayisizleşme" başlıklı çalışmasında globalleşme ile gelişmekte olan ülkelerdeki "erken" sanayisizleşme süreçleri arasındaki kuvvetli ilişkiye dikkat çeken Rodrik, aynı zamanda bu gelişmenin "demokratikleşme" üzerindeki etkilerine ilişkin de üzerinde durulması, tartışılması gereken bir hipotezi dile getiriyor: Literatürde farklı akademisyenler tarafından "özgürlükçü olmayan demokrasi", "rekabetçi otoriterleşme", "hibrit rejimler", "demokratik resesyon" gibi adlandırmalara yol açan "demokrasi aksaklıkları"nın sanayisizleşme ile bağlantılı olduğunu öne sürüyor.

Ülkeler birbirine yakınıyor mu?²

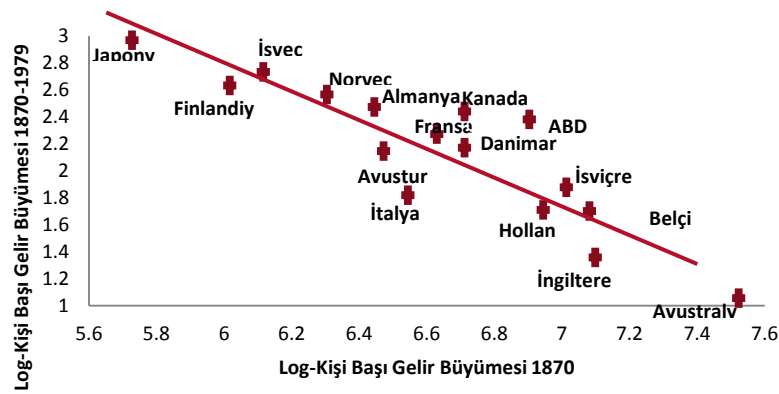
Neo-klasik teorinin en temel önermelerinden ve aynı zamanda açmazlarından biri, yoksul ülkelerin daha hızlı büyüme eğilimi içinde olduğu ve zaman içinde zengin ülkelere yakınsayacağı tezidir. Baumol³ tarafından 1986 yılında Maddison verileri kullanılarak yapılan 1870 ve 1979 milli gelir verilerine dayanan, 16 gelişmiş ülkeyi kapsayan çalışma, yüz yılı aşkın dönemde 1'e yaklaşan katsayı ile mükemmel bir yakınsama olduğunu ortaya koymuştur.

¹ <http://www.nber.org/papers/w20935.pdf>

² Bu bölümde "Sanayide Dönüşüm ve Yeni Büyüme Patikası Arayışları" (TSKB-2014) başlıklı rapordan yararlanılmıştır.

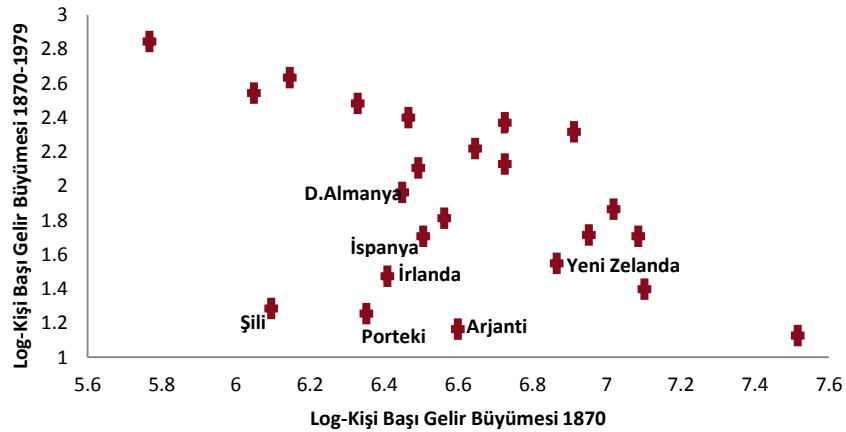
³ William J. Baumol, 1986.

Ülkelerin Yakınsaması (Baumol) 1870-1979

Ancak De Long⁴, 1988 yılında Baumol'un bulgusunun iki nedenle yanıltıcı olduğunu gösterdi. Örneklem seçimi yanıltıcı. Seçilen ülkeler erken sanayileşmiş, uzun yıllardır belli bir gelişmişlik düzeyindeki ülkelerdi. İkinci sorun ise ölçümle ilgiliydi, 1870 yılına ait milli gelir hesaplamaları hassas değildi, hatalar içermekteydi. De Long, Baumol'un listesine Arjantin, Şili, Doğu Almanya, İrlanda, Yeni Zelanda, Portekiz ve İspanya'dan oluşan yedi ülke ekleyerek örneklemi genişletti, çeşitlendirdi ve yakınsamanın oldukça zayıf olduğunu ortaya koydu. (Baumol'da 0,995 olan yakınsama katsayısı, De Long'da 0,56'ya düştü.)

Ülkelerin Yakınsaması (De Long) 1870-1979

Philippe Beaugrand ise IMF'nin 1970-2000 arasındaki "Dünya Ekonomisine Bakış" raporlarına dayanarak yaptığı çalışmada şu sonuca vardı: "1970-2000 yılları arasında, ekonomik büyüme terimleri bakımından en kuvvetli ve en zayıf performansları gösteren ülkelere baktığımızda, ortak bazı kalıpları

⁴ J.Bradford De Long, 1988.

göstermek zordur.” Hepsi de 1990’larda hasılda keskin düşüş yaşayan geçiş aşamasındaki ülkeler bir kenara bırakılırsa, Beaugrand ve arkadaşlarının bulabildiği tek belirgin kalıp, yakınsamadan çok “uzaklaşma” idi. Beaugrand’ın sözleriyle: “Tablo’daki veriler, son otuz yılda yoksul ülkelerin büyüme çabalarının sonuçsuz kaldığı yolundaki saptamayı doğrulamaktadır. Yeni endüstrileşen Asya ülkelerinin parıltılı örnekleri bir kenara bırakılırsa, gelir en hızlı olarak gelişmiş ülkelerde artmış, ‘gelişmekte’ olan ülkelerin çoğunda neredeyse sabit kalmıştır. Sık sık ortaya çıkan çatışmalar, sürekli olarak yüksek nüfus artışı, azalan yardımlar gibi özel etmenleri göz önünde tutsak da sonuç değişmiyor: yoksul ülkeler daha yoksullaşmış, zengin ülkeler daha zenginleşmiştir.”⁵⁶

Dünyada Kişi Başı Milli Gelirin Gelişimi (1970-2000)			
	1970	1980	2000
Kişi Başı Milli Gelir (2000 yılı sabit fiyatlarıyla, dolar)			
<i>Gelişmiş Ülkeler</i>	11.001	16.323	26.843
<i>Gelişmekte Olan Ülkeler</i>	884	936	1.162
<i>Sahra-Altı Afrika</i>	757	675	493
<i>En-Az Gelişmiş Ülkeler</i>	410	366	306
Göreceli Kişi Başı Gelir (%)			
<i>Gelişmiş Ülkeler</i>	100,0	100,0	100,0
<i>Gelişmekte Olan Ülkeler</i>	7,0	5,0	3,9
<i>Sahra-Altı Afrika</i>	6,0	3,6	1,6
<i>En-Az Gelişmiş Ülkeler</i>	3,2	1,9	1,0
<i>Yüksek Borçlu Ülkeler</i>	4,4	2,5	1,0

Kaynak: Philippe Beaugrand, 2004.

Büyümeden belirgin bir olgu olarak söz etmek Sanayi Devrimi ile mümkün hale geldi. Sanayi öncesi toplumlarda teknolojik ilerleme ve beşeri sermaye gelişiminin çok daha yavaş olduğunu göz önünde bulundurarak uzun dönemli büyümenin sağlanmasının temel koşulunun sanayileşmeye dayalı bir büyüme modeli olduğu söylenebilir. Uzun dönemli büyümede verimlilik katkısı daha yüksek olduğu için sanayi, tarım ve hizmet sektörlerine göre daha fazla önem taşır. Ancak sanayileşmiş bir ekonomide tarım-sanayi ve sanayi-hizmetler geçişkenlikleri güçlü olduğu için genel olarak verimlilik, özel olarak da Toplam Faktör Verimliliği’nin (TFV) sektörel ayrımının belli bir muğlaklık taşıdığının da altı çizilmelidir.

1990’lı yıllardan itibaren global ölçekte üretim, işgücü ve doğal kaynakların daha ucuz olduğu Uzakdoğu, Doğu Avrupa gibi coğrafyalara kaydı, “değer zinciri” parçalandı. Bu gelişmelere bağlı olarak ABD, Japonya, Almanya gibi gelişmiş ülkeler, imalat sanayi sıralamasında yerlerini korumakla birlikte 1980-2012 döneminde dünyanın en büyük 15 imalatçı ülkesi sıralamasında kayda değer bir değişim de yaşandı. Çin, Brezilya, Güney Kore, Hindistan, sıralamada yukarı çıkan ülkeler oldu.

⁵ Philippe Beaugrand, 2004.

⁶ Erinç Yeldan, Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda, Mehmet Emin Özsan, 2012.

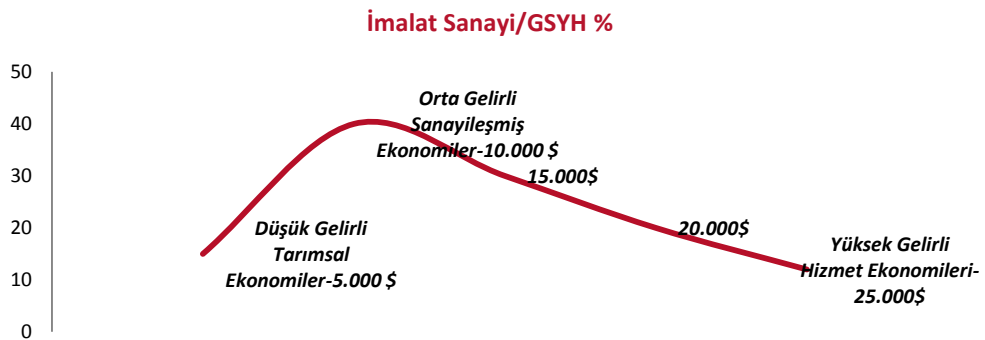
En Büyük 15 İmalatçı Ülke

Sıra	1980	1990	2000	2010
1	ABD	ABD	ABD	ABD
2	Almanya	Japonya	Japonya	Çin
3	Japonya	Almanya	Almanya	Japonya
4	İngiltere	İtalya	Çin	Almanya
5	Fransa	İngiltere	İngiltere	İtalya
6	İtalya	Fransa	İtalya	Brezilya
7	Çin	Çin	Fransa	Güney Kore
8	Brezilya	Brezilya	Güney Kore	Fransa
9	İspanya	İspanya	Kanada	İngiltere
10	Kanada	Kanada	Meksika	Hindistan
11	Meksika	Güney Kore	İspanya	Rusya
12	Avustralya	Meksika	Brezilya	Meksika
13	Hollanda	Türkiye	Tayvan	Endonezya
14	Arjantin	Hindistan	Hindistan	İspanya
15	Hindistan	Tayvan	Türkiye	Kanada

Kaynak: IHS Global Insight; McKinsey Global Institute

2010 yılı verilerine göre imalat sanayi katma değeri dünya GSH'sının %16'sını oluşturuyor. 2000 yılında 5,7 trilyon dolar olan imalat sanayi katma değeri 2010 yılında 7,5 trilyon dolara ulaştı. İmalat sanayi katma değeri, global kriz öncesi, 2007 yılında, İngiltere, ABD gibi “post-endüstriyel” ekonomilerde bile rekor kırarak tarihi en yüksek düzeyleri gördü. G7 ülkelerinin imalat sanayi katma değeri içindeki payı 2000 yılında %55 iken 2010 yılında %47'ye geriledi. Aynı dönemde gelişmekte olan ekonomilerin global imalat sanayi katma değeri içindeki payı ise %21'den %39'a çıktı.⁷

İmalat sanayiinin GSYH içindeki payının orta gelirli, sanayileşmiş ülkelerde %30-40 aralığında zirve yaptığı, gelir düzeyi arttıkça hizmetlerin ağırlığının artmasına bağlı olarak yeniden düştüğü bir imalat sanayi “yaşam döngüsü”nden söz edilebilir. Doğal kaynaklara dayalı büyüyen petrol üreticisi ülkeler gibi az sayıda örnek dışında, sanayileşmeye dayalı bir büyüme-gelişme patikası yaşayan ülkeler için ise bu döngü geçerli görünmektedir. Doğal kaynaklara dayalı ekonomiler için ise bir tür “Dutch Disease-Hollanda Hastalığı” nitelemesi yapılabilir.

Kaynak: McKinsey Global Institute, 2012.

⁷ “Manufacturing the future: The next era of global growth and innovation”, McKinsey Global Institute, November 2012.

Erken kaybedenler

Rodrik, çalışmasında son 30 yılda hız kazanan sanayisizleşmenin az dikkat edildiğini ve çalışıldığını öne sürdüğü bir boyutuna, düşük ve orta gelirli ülkelerdeki sanayisizleşme paternine yoğunlaşıyor. Birkaç Asya ülkesi hariç, gelişmekte olan ekonomilerde imalat sanayinin istihdam içindeki payının GSYH içindeki payıyla birlikte gerilediğine işaret ediyor. Gelişmişlik düzeyinin çok erken aşamalarında, imalat sanayi/GSYH oranının henüz %20'lerde iken azalmaya başladığı görülüyor. "Prematüre sanayisizleşme" adlandırması ilk olarak Dasgupta ve Singh (2006)'da kullanılırken gelişmiş ekonomilerde sanayisizleşmenin başladığı gelir düzeyinin çok altındaki düzeylerde gelişmekte olan ekonomilerde sanayisizleşmenin gündeme geldiği de Rodrik'in önemli saptamalarından biri.

İmalat sanayinin istihdam içindeki payının azalmasına ilişkin geleneksel açıklama, teknolojik ilerlemedir. Verimlilikteki hızlı artış toplam istihdamda imalat sanayinin payının azalmasına yol açar. Ancak istihdamla birlikte imalat sanayinin GSYH içindeki payının da azalması ek açıklamaları gerekli kılıyor: Dış ticaret açığı ya da talep kayması gibi.

Rodrik, gelişmekte olan ülkelerdeki erken sanayisizleşmenin globalleşme ile yakından ilgili olduğuna, artan dış ticaretle birlikte gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayilerinin iki darbe birden yediğine dikkat çekiyor. Gelişmekte olan ülkeler rekabet güçleri zayıf olduğu için net mamul ithalatçısı durumuna düşerken gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen göreceli fiyat trendlerine de açık hale geldiler. Gelişmiş ülkelerde, teknolojik gelişmenin sonucu olarak göreceli imalat sanayi fiyatları düşüşü, tüm dünyada bir fiyat sıkışmasına yol açtı. Gelişmiş ekonomiler için teknolojik ilerleme, daha çok istihdamdaki payın gerilemesi anlamında "sanayisizleşme"nin arkasındaki ana hikaye iken, gelişmekte olan ekonomilerde başrolü globalleşme üstleniyor.

Sanayisizleşme gelişmiş ülkeler için istihdam kayıpları, artan eşitsizlikler ve azalan yenilikçi kapasite ile uzun zamandır bir sorun olarak gündemde. Ancak Rodrik, gelişmekte olan ekonomiler için sayılanlara ek olarak, hem ekonomik hem de politik ciddi sonuçlar olduğunun altını çiziyor.

Çalışmada sanayisizleşmeyi ölçmek için, *imalat sanayi istihdamı*, *imalat sanayi reel katma değeri* ve *nominal katma değeri*, olmak üzere üç farklı ölçüt kullanılmış. Ana veri seti olarak da gelişmiş ve gelişmekte olan 42 ülkenin 1950-2010 dönemi verileri ile çalışılmış.⁸ Ayrıca üç ana kategoride (düşük, orta ve yüksek vasıflı) istihdam verileri için World Input-Output Database'den, daha geniş bir ülke grubu veri seti için de Asya Kalkınma Bankası çalışmalarından yararlanılmış. Rodrik aynı zamanda gelir ve nüfus verileri için de Maddison tablolarını kullanmış.

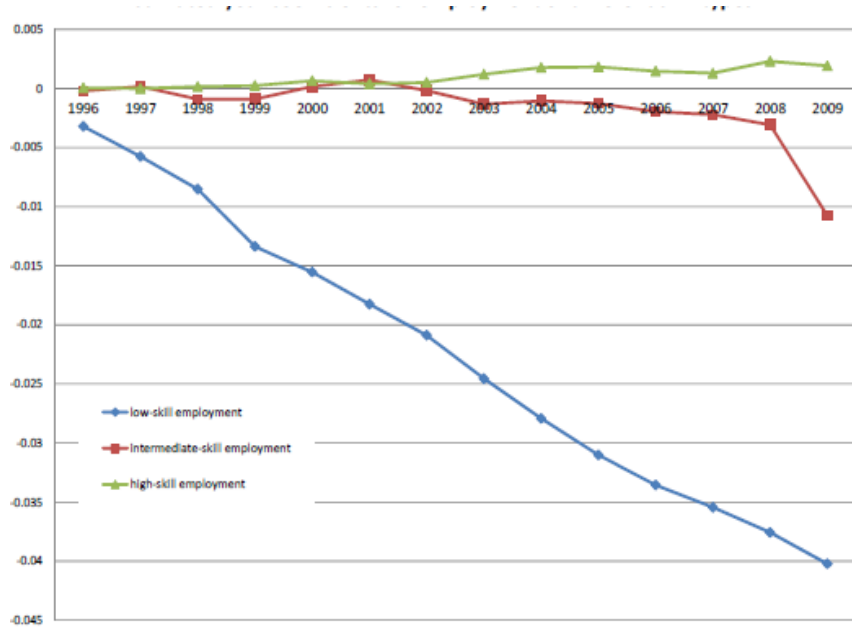
Çalışmanın önemli bulgularından biri sanayisizleşmenin zaman içinde bir "kader", kaçınılmazlık haline gelmiş olması. Ancak imalat sanayinin istihdam içindeki payı, 42 örnekleme için, 1960'lara göre 2000'li yıllarda 9 puan civarında gerilerken, reel katma değer gerilemesinin 6 puan civarında kaldığı dikkat çekiyor.

Sanayisizleşme farklı ülke grupları için incelendiğinde gelişmiş ülkelerde istihdam kaybının yüksek olduğu, ancak reel katma değer gerilemesinin şaşırtıcı ölçüde sınırlı olduğu görülüyor. Asya

⁸ Timmer, de Vries, and de Vries, 2014.

ekonomileri ise süreçten yararlanan ekonomiler olarak hem istihdam hem de reel katma değer açısından diğer ülkelerden ayrılan, pozitif bir görünüm sergiliyor. Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde ise hem istihdamın hem de reel katma değerın kuvvetli bir şekilde gerilediği saptanıyor.

Sanayisizleşmenin istihdam üzerindeki etkilerine bakıldığında ise en ağır darbeyi düşük vasıflı işgücünün aldığı sonucuna ulaşıyor. 1995-2009 döneminde düşük vasıflı işçilerin imalat sanayi istihdamındaki payı 4 puan azalırken orta vasıflı işçilerin payında bir değişiklik görülüyor, yüksek vasıflı işçilerin payı ise artıyor.

Hiç kuşkusuz en çarpıcı ve “premature” adlandırmasını da isabetli hale getiren sonuç İngiltere, İsveç, İtalya gibi ülkelerde istihdam payı üzerinden sanayileşme 14 bin dolar gelir düzeyinde (1990 fiyatlarıyla) tepe noktasına ulaşırken Hindistan, Sahra Altı Afrika ülkeleri gibi örneklerde 700 dolar gelir seviyesinde tepe noktasını görüp aşağıya inmeye başlıyor.

Rodrik, gelişmekte olan ülkelerin “price taker” olarak sanayisizleşmeyi de ithal ettiklerine, dünya pazarlarındaki göreceli fiyat düşüşlerinin teknolojik gerileme etkisi yarattığına, bu ülkelerde daha hızlı TFV artışı sağlansa bile istihdamın payındaki düşüşün engellenemeyeceğine işaret ediyor. Bu sürecin ancak imalat sanayi ve imalat sanayi dışı sektörler arasındaki verimlilik farkının dünya pazarlarındaki göreceli fiyat düşüşlerin üzerinde olmasıyla engellenebileceğini de vurguluyor.

Sanayileşme yoksa istikrar da yok

Çalışmanın sonuç bölümünde yazar, örgütlü ve formel imalat sanayinin ülkelerin koşulsuz bir şekilde yakınsamasına yardımcı olacağına dikkat çekiyor. Sanayisizleşme ile tersi eğilimlerin ortaya çıktığını, Latin Amerika’da kayıtdışılığın arttığını, ekonomide ciddi bir verimlilik probleminin oluştuğunu, Afrika’da ise kırdan kente göç edenlerin imalat sanayi yerine küçük işlerde, hizmet sektöründe çalıştığını saptıyor. Belli bir ölçeğin üzerinde imalat sanayi sektörlerinin yokluğunda bu ekonomilerin yeni büyüme modelleri bulmak zorunda olduğu, IT ve finans sektörü gibi yüksek verimlilik düzeyinin yakalanabileceği, ticarete konu olabilecek sektörlerin kaldırıcı rolü üstlenebileceği vurgulanıyor. Ancak bu sektörlerin yüksek vasıflı işgücü istihdam ettiği ve bu ülkelerdeki işgücünü istihdam etme kapasitesinin yetersizliği göz önüne alındığında bu seçeneğin hayata geçirilmesi de pek kolay görünmüyor.

Rodrik’in sanayisizleşme ve siyasi istikrar arasında kurduğu ilişki ise 19 ve 20. yüzyıl sanayileşme serüveninin sonuçlarına dayanıyor. Sanayileşmenin Avrupa ve Kuzey Amerika açısından modern devletlerin ve demokratik bir siyaset geleneğinin oluşmasında kurucu bir rol oynadığını vurgulayan yazar, bugünün gelişmekte olan toplumlarında sanayisizleşmenin siyasi istikrarsızlık, kırılganlık ve özgürlükçülükten uzak bir siyasetin kaynağı olduğunu öne sürüyor. Sanayileşmenin sınıf temelli bir dayanışmanın gelişmesinde rol oynadığını, işçi sınıfı hareketlerinin, sendikaların ve siyasi partilerin oluşumunun Batı Avrupa’nın erken demokrasilerinde siyasi kurumları geliştirdiğini, yöneten sınıfla pazarlık kültürünün ortaya çıktığını, sosyal demokrasinin bu zemin üzerinde yükseldiğini hatırlatıyor.

Bugün sanayisizleşmenin damga vurduğu coğrafyalarda kent üretiminin enformelliğe, küçük işletmelere dayandığına, yönetenler dışında kalan kesimlerin ortak çıkarlarını temsil ve ifadenin imkansızlaştığına, hatta yönetenlerin de kendi içlerinde bölündüklerine işaret ediyor Rodrik. Bu durumun da “demokrasi aksaklıkları”na yol açtığını ileri sürüyor.

Rodrik, sanayisizleşmeyi kendinden menkul bir olgu olarak değil, gezegenimizin son 30 yılına damga vuran en önemli gelişmeyle, globalleşme süreciyle ilişkilendirerek ele alıyor. Globalleşmenin ekonomiler üzerindeki etkilerine bakarken aynı zamanda kuvvetli bir politik önermeyi, en azından iki 10 yıla damgasını vuran globalleşmenin demokratikleşme getireceği teziyle taban tabana zıt bir önermeyi çalışmasının merkezini koyuyor. Almanya, İtalya gibi örneklerle sanayileşmenin baş döndürücü bir hız kazandığı dönemlerde dünya tarihinin en anti demokratik rejimlerinin ortaya çıkabildiğini hatırlatarak bu önermeyi tartışmak mümkün. Ancak bu tür argümanların yerinde bir kavramlaştırmayla işaret edilen “gelişme anomalisi”nin ana nedenlerine ilişkin çizilen çerçeveyi boşa düşürmesi güç.